

УДК 37.036.5

Кучер Г. М.

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемі формування творчої особистості та навчанню творчості. Увага акцентована на психолого-педагогічних особливостях процесу формування та розвитку творчих здібностей як складного системного утворення. Стаття знайомить із певними науково-теоретичними джерелами, у яких досліджується проблема формування творчих здібностей дітей, та містить певні методичні поради щодо організації навчально-виховного процесу, спрямованого на формування творчої особистості дитини, зокрема дитини з інвалідністю.

Ключові слова: творчість, здібність, творчий характер пізнавальної діяльності, етапи розвитку творчих здібностей, діяльність, розвиток, особистість, реабілітація.

Сучасний стан суспільного розвитку, динамічні зміни в усіх сферах людської діяльності зумовлюють зростаючу потребу суспільства у формуванні творчої особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, креативних можливостей, здатної до створення та засвоєння інновацій у будь-якій галузі.

Вирішення цього важливого завдання покладено насамперед на систему освіти, що потребує принципово нових підходів до навчання, виховання та підготовки до самостійного життя підростаючого покоління, постійного оновлення форм та методів навчання з метою більш ефективного впливу їх на розвиток творчої особистості.

Творчість – процес народження нового, виникнення нових думок, почуттів та образів, які потім стають регуляторами творчих дій. Водночас творчість – це здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні та особистісні потреби [1, с. 10].

Суспільство загалом і кожен член його зокрема є суб'єктами творчої діяльності. На думку академіка В. Вернадського, саме завдяки своїй продуктивній праці та творчій думці людство здійснило перехід від біосфери до ноосфери («ноос» із грец. – «розум»).

Творчість людини – явище складне, багатогранне і суперечливе, що охоплює чимало сфер буття. Якщо людині у рутинній роботі у відомому вдалося знайти невідоме і оригінально вирішити завдання, то механізм її творчості розвивався за законами саморуху [10, с. 54]. Інша справа, якщо людина має уявлення про механізм творчості, знає його склад, властивості, здатна його розвивати й уміло ним користуватися. Нині поняття «здібність» є одним із найбільш загальних у психології і педагогіці. Так, С.Л. Рубінштейн розумів під здібностями складне системне утворення, яке включає в себе цілу низку даних, без яких людина була б нездатна до певної конкретної діяльності, і властивостей, які виробляються лише у процесі певним чином організованої діяльності [5, с. 17]. Таким чином, що більше розвинена у людини здібність, то легшою є для неї діяльність. Здібному все дається набагато простіше, а невдаха проливає більше поту і сліз.

Сучасні наукові дослідження наголошують, що творчі здібності можна не лише розвивати, але й формувати. Коли від дітей вимагають творчості, але не вчать її, то вони доволі часто вдаються до підробки, імітування творчого процесу. Краще не вимагати одразу творчості, а формувати її, навчати її.

Реалізація принципів формування творчих здібностей дітей неможлива без врахування і застосування на практиці досягнень вітчизняної та зарубіжної науки, зокрема і психолого-педагогічних досліджень у царині механізму творчості. Насамперед нам необхідно враховувати такі психолого-педагогічні передумови: вчення про закономірності розумового розвитку учнів і формування у них творчих здібностей, а також про педагогічне керівництво цим процесом, про яке говорили Л. Виготський, А. Громцева, З. Калмикова, Г. Костюк, В. Сухомлинський.

Навчання і виховання є, по суті, керівництвом із індивідуального становлення особистості, а розвиток людини відбувається внаслідок цілеспрямованого, відповідним чином організованого навчання. Можна говорити не лише про механізм психічного розвитку особистості, але й про засоби впливу на неї, що дає змогу моделювати.

Аналіз проблеми розвитку творчих здібностей багато в чому зумовлюється тим змістом, який ми вкладаємо в це поняття. Під творчою діяльністю розуміють таку діяльність людини, внаслідок якої створюється щось нове – чи то предмет зовнішнього світу, чи то мисленнєві процеси, що призводять до нових знань про світ або відчуттів, та відображає нове ставлення до дійсності.

У психології творчості виокремлюються два основних види діяльності: репродуктивний і креативний.

Репродуктивний вид діяльності тісно пов'язаний із пам'яттю, суть його полягає в тому, що людина відтворює (або повторює) раніше вироблені прийоми поведінки і дії. Окрім репродуктивної діяльності, в поведінці людини присутня творча діяльність, результатом якої є не відтворення дій, а створення нового, в основі якого лежать творчі здібності. Творчі здібності є синтезом багатьох якостей, тому питання про компоненти творчого потенціалу людини досі залишаються відкритими, хоча існує декілька підходів, що розкривають дану проблематику [7, с. 65].

Багато психологів пов'язують здатності до творчої діяльності з особливостями мислення, інтелектом та ін. Зокрема, відомий американський психолог Гілфорд, що займався проблемами людського інтелекту, встановив, що творчим особам властиве т. зв. дивергентне мислення [2]. Люди, що володіють таким типом мислення, у вирішенні якої-небудь проблеми не концентрують всі свої зусилля на знаходженні єдино правильного рішення, а вирішують проблеми з урахуванням всіх можливих варіантів.

В основі творчого мислення лежить дивергентний спосіб мислення, що характеризується такими основними особливостями:

- швидкість – здатність висловлювати максимальну кількість ідей;
- гнучкість – здатність висловлювати широкий спектр ідей;
- оригінальність – здатність породжувати нові нестандартні ідеї.

Компоненти творчого потенціалу людини дозволяють висловлювати оригінальні ідеї і знаходити нові [4, с. 8].

У визначенні етапів розвитку творчих здібностей орієнтуємося на встановлені у сучасній педагогіці рівні сформованості в дітей якостей знань. Так, на думку М. Москаленко, *перший рівень* – репродуктивний, він передбачає пряме відтворення знань та способів діяльності, коли дитина розпізнає навчальну інформацію, може її описати, дати готове визначення, застосувати раніше засвоєні способи діяльності, виконати завдання за зразком. Тут спрацьовують переважно чинники механічної пам'яті, відповідно рівень сформованості творчих здібностей мінімальний. *Другий рівень* – конструктивний. Він передбачає вже не відтворення, а перетворення набутих знань. Спостерігається перенесення відомих способів розумових дій у схожі за типом навчальні ситуації. *Третій рівень* визначається творчим характером діяльності учнів, які знаходять нові способи мислительних дій та операцій. Дитина творчо застосовує знання в нових нестандартних ситуаціях [3, с. 77].

У процесі формування творчих здібностей значний інтерес викликають психологічні дослідження вікових психорозумових особливостей.

Одним із найважливіших чинників творчого розвитку особистості є створення умов, що сприяють формуванню їх творчих здібностей. На думку Б.П. Нікітіна, мала кількість людей у суспільстві з високим творчим потенціалом пояснюється тим, що в дитинстві лише невелика частка з них потрапила в умови, що сприяють розвитку їх творчих здібностей [6, с. 55].

Умови ефективного розвитку творчих здібностей витікають із самого характеру творчого процесу, який вимагає максимальної напруги сил, оскільки здібності розвиваються тим успішніше, чим частіше у своїй діяльності людина добирається до своїх можливостей і поступово піднімає його рівень.

Необхідна умова успішного розвитку творчих здібностей полягає в наданні великої свободи у виборі діяльності, в чергуванні та тривалості занять, у виборі способів, де інтерес, емоційний підйом послужать гарантією того, що напруга розуму не призведе до перевтоми і піде на користь.

Розвиток творчої особистості є невід'ємною частиною діяльності Центру реабілітації дітей з інвалідністю «Пролісок (м. Умань), де працюють гуртки «Юний театрал», арт-терапевтичний гурток «Умілі ручки», на заняттях якого діти займаються малюванням, ліпленням та аплікацією, музично-танцювальний гурток «Віночок», де діти танцюють, співають та грають на музичних інструментах, секція з настільного тенісу.

Уже майже рік працює в Центрі кулінарна майстерня «Виплигасики», де діти разом із батьками та педагогами печуть оригінальне печиво та готують українські страви. Під час приготування дітям надається широкий простір для фантазії та оригінальності, розвитку дрібної моторики. Маленькі шедеври, що виходять із їх рук, надихають та мотивують бути впевненими в тому, що все обов'язково вийде, якщо не з першої спроби, то з другої або третьої. Праця діток у кулінарній майстерні «Виплигасики» є одним із видів соціально-побутової реабілітації.

Як приклад позитивного результату реабілітації дітей із особливими потребами може бути комфортне психологічне середовище, як одна з умов успішного розвитку творчих здібностей, доброзичлива атмосфера в колективі, де створюється база для «повернення з творчого пошуку до власних відкриттів». Потрібно постійно стимулювати процес творчості, терпляче ставитися навіть до дивних ідей, невластивих реальному життю, виключити зауваження і засудження.

У 2003 р. до Центру соціальної реабілітації дітей з інвалідністю «Пролісок» на реабілітацію потрапив Артем П. з діагнозом ДЦП. За словами хлопчика, він усвідомлював свій діагноз і вважав, що це вирок. Але завдяки наполегливій роботі педагогів Центру Артем повністю змінив своє ставлення до себе та оточення. Хлопчик став дуже відкритим і товариським, брав активну участь у художній самодіяльності. Отримавши середню освіту, Артем навчався в Центрі професійної реабілітації осіб з інвалідністю і отримав робітничу професію «Оператор комп'ютерного набору». Сьогодні він успішно навчається в Національному університеті садівництва, вже на 2 курсі. Артем – староста групи та член студентського самоврядування.

Цього ж року на реабілітацію до Центру привели Дмитра С., він був замкнутим, не мав бажання спілкуватися з іншими дітьми і брати участь у заходах, які проходили в Центрі. Рідні втратили віру в те, що дитина зможе жити повноцінним життям. Але завдяки зусиллям та кропіткій праці персоналу Центру Діма зміг подолати свої комплекси, знайшов багато друзів, допомагав слабшим дітям, підтримував їх. Він став активним учасником всіх культурно-масових та спортивних заходів. Після курсу реабілітації спостерігалось покращення стану здоров'я, стабілізація фізичного та психоемоційного стану. Діма, як і Артем, навчався в Центрі професійної реабілітації осіб з інвалідністю і отримав робітничу професію «Оператор комп'ютерного набору». Після закінчення Київського інституту бізнесу і технологій він працює в сімей-

ному бізнесі. Обоє хлопців люблять приходити в гості до Центру, ділитися своїми успіхами, допомагають організувати заходи, що є найкращим доказом того, що Центр соціальної реабілітації дітей з інвалідністю «Пролісок» став для Артема та Діми другою домівкою.

Представники Уманської команди осіб з інвалідністю з психічними розладами «Гармонія» – вихованці Центру «Пролісок» – є призерами змагань із тенісу в м. Варшава у Міжнародній Спеціальній Олімпіаді «Європа-Азія» для людей із вадами здоров'я, Чемпіонату Європи з настільного тенісу в м. Любляна (Словенія), літніх Олімпійських ігор за програмою Спеціальної Олімпіади України у Бельгії (вересень 2014 р.), де вибороли золоті нагороди, Других Всеукраїнських ігор «OPENGAMES» у Львові в травні 2015 р., де також вибороли призиви місяця.

Розвиток творчої особистості відбувається у всі періоди життя і у всіх галузях діяльності, оскільки кожен індивід має творчий потенціал різного рівня, а творчі здібності піддаються вихованню і культивуванню. Безперечно, настане час, коли навчання у школах і ВНЗ будуватиметься тільки на творчій основі, і знання подаватимуться таким чином, щоб максимально забезпечити розвиток кожної творчої особистості.

Отже, психологія творчості виокремлює основний напрям у розвитку творчих здібностей, а саме – розвиток уяви і різних якостей мислення, які формують креативність особистості діалектичності і системності мислення, оскільки розвиток саме цих якостей робить мислення гнучким, оригінальним і продуктивним.

Використана література:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 77–82.
3. Лернер И. Проблемное обучение / И. Лернер. – Москва : Педагогика, 1984. – 64 с.
4. Вербицкий А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. Вербицкий. – Москва, 1991. – 208 с.
5. Ягупов В. В. Педагогіка / В. В. Ягупов. – Київ : «Основи», 2002. – 560 с.
6. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З. И. Калмыкова. – Москва : Педагогика, 1981. – 200 с.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – Київ : Рад. школа, 1989. – 608 с.
8. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования, игры и дискуссии (анализ зарубежного опыта) / М. В. Кларин. – Рига : НПУ Эксперимент, 1998. – 180 с.
9. Москаленко Н. В. Управління процесом формування якостей знань учнів гуманітарної гімназії : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Н. В. Москаленко. – Київ, 1995. – 213 с.
10. Пиаже Ж. Изб. психол. тр. / Ж. Пиаже / пер. с англ. и фр. – Москва : Международная педагогическая академия, 1994. – 680 с.

References:

1. Honcharenko S. Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk / S. U. Honcharenko. – Kyiv : Lybid, 1997. – 376 s.
2. Luzik E. Kreatyvnyist yak kryterii yakosti v systemi pidhotovky fakhivtsiv profilnykh VNZ Ukrainy / E. Luzik // Vyscha osvita Ukrainy. – 2006. – № 3. – S. 77–82.
3. Lerner Y. Problemnoe obuchenye / Y. Lerner. – Moscow : Pedahohyka, 1984. – 64 s.
4. Verbytskyi A. Aktyvnoe obuchenye v vysshei shkole: kontekstnyi pokhod / A. Verbytskyi. – Moscow, 1991. – 208 s.
5. Yahupov V. V. Pedahohika / V. V. Yahupov. – Kyiv : «Osnovy», 2002. – 560 s.
6. Kalmykova Z. Y. Produktyvnoe myshlenye kak osnova obuchaemosti / Z. Y. Kalmykova. – Moscow : Pedahohyka, 1981. – 200 s.
7. Kostiuk H. S. Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychnyi rozvytok osobystosti / H. S. Kostiuk. – Kyiv : Rad. shkola, 1989. – 608 s.
8. Klaryn M. V. Ynnovatsyy v myrovoi pedahohyke: obuchenena osnove yssledovanyia, yhry u dyskussyy (analyz zarubezhnoho opyta) / M. V. Klaryn. – Ryha : NPU Eksperyment, 1998. – 180 s.
9. Moskalenko N. V. Upravlinnia protsesom formuvannia yakosteï znan uchniv humanitarnoi himnazii: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / N. V. Moskalenko. – K., 1995. – 213 s.
10. Pyazhe Zh. Yzb. psykhol. tr. / Zh. Pyazhe / per. s anhl. y fr. – Moscow : Mezhdunarodnaia pedahohycheskaia akademyia, 1994. – 680 s.

Кучер Г. М. Развитие творческой личности

Статья посвящена проблеме формирования творческой личности и обучению творчества. Внимание акцентировано на психолого-педагогических особенностях процесса формирования и развития творческих способностей как сложного системного образования. Статья знакомит с определенными научно-теоретическими источниками, в которых исследуется проблема формирования творческих способностей детей, и содержит определенные методические рекомендации по организации учебно-воспитательного процесса, направленного на формирование личности ребенка, в том числе ребенка с инвалидностью.

Ключевые слова: творчество, способность, творческий характер познавательной деятельности, этапы развития творческих способностей, деятельность, развитие, личность, реабилитация.

Kucher H. M. Development of creative personality

The article is devoted to the issue of catering for creative personality and boosting creativity. The author is focused on psychological and pedagogical peculiarities of developing creative abilities as a complex. The article provides an overview of theoretical sources related to the researched issue, as well as gives some methodology advice on how to organize educational process that boosts creativity in children with special needs.

Key words: creativity, ability, creative nature of cognition, stages of creativity development, activity, development, personality, rehabilitation.